

УДК 373.5.016:62

ПРОБЛЕМНЕ НАВЧАННЯ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ МЕТОД ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ

Прудеус Олена

**Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і
методики технологічної підготовки, охорони праці та безпеки
життєдіяльності Царенко О.М.**

Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені

Володимира Винниченка, м. Кропивницький, Україна

У статті теоретично обґрунтовано необхідність проблематизації змісту освіти як одну з важливих умов її гуманізації, що сприяє інтелектуальному розвитку учнів старшого шкільного віку. Проблемний метод пізнавально-пошукової діяльності може слугувати засобом формування міцних і глибоких знань, логіки наукового пізнання та активізації самостійної пізнавальної діяльності старшокласників в умовах профільної освіти.

***Ключові слова:** компетентність, навчальний матеріал, проблемне навчання, педагогічна технологія.*

Problem-based learning as an effective method of cognitive activity of high school students

E. Prudeus

Scientific supervisor: candidate of pedagogical sciences, associate Professor, Department of theory and methodology of technological training, health and safety Tsarenko O.M.

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University,

Kropivnitsky, Ukraine

The article theoretically substantiates the need to problematize the content of education as one of the important conditions for its humanization, which contributes to the intellectual development of high school students. The problem method of cognitive-search activity can serve as a means of formation of strong and deep knowledge, logic of scientific cognition and activization of independent cognitive activity of senior pupils in the conditions of profile education.

***Key words:** competence, educational material, problem - based learning, pedagogical technology.*

Постановка проблеми. Сучасна система освіти України перебуває у процесі модернізації, тому перехід старшої школи до профільного навчання

потребує ефективного вдосконалення технологій навчання, які необхідно спрямовувати на формування особистісних якостей школярів як здатності до саморозвитку, вміння формулювати і вирішувати проблеми, виконувати завдання на продуктивному рівні, збільшувати власний пізнавальний досвід.

Як показують результати проведеного аналізу науково-педагогічних та навчально-методичних джерел, у практичному досвіді навчання учнівської молоді технологій існують суперечності між:

- об'єктивною потребою в розвитку особистості майбутнього випускника, здатного розв'язувати завдання різної складності, та репродуктивною організацією традиційного освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти (ЗЗСО);

- необхідністю формування в учнів старшої школи компетентностей і переважанням у сучасній системі освіти знаннєвого компонента в реалізації її змісту [5].

Існуючі суперечності зумовлюють потребу пошуку нових науково обґрунтованих підходів до вдосконалення змісту освіти з навчального предмета «Технології». Відповідно, зміст уроків технологій у профільній школі має концентруватися навколо вирішення конкретної проблеми. Це передбачає використання ефективних методів, методичних прийомів і засобів навчання для реалізації цілісних освітніх технологій, які забезпечують дотримання принципу проблемності.

Такий підхід до організації освітнього процесу сприятиме активізації навчально-пізнавальної діяльності старшокласників і розвитку їх самостійності, що сприятиме формуванню ключових і предметних компетентностей майбутніх висококваліфікованих фахівців.

Отже, загострення проблеми пошуку ефективних методів, прийомів і засобів для реалізації технологій проблемного навчання у старшій школі зумовлене такими чинниками: потребою переходу системи шкільної освіти зі знаннєвого компонента в реалізації її змісту на компетентнісний (у зв'язку з інтеграцією України у світовий освітній простір); упровадженням

профільного навчання в старшій школі; потребою в розвитку особистості випускника, здатного розв'язувати завдання різної складності у майбутній професійній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблеми формування змісту освіти висвітлено у наукових працях С. Бондара, Г. Васьківської, С. Гончаренка, В. Краєвського, І. Лернера, М. Скаткіна, А. Хуторського та багатьох інших вчених. Зокрема, науковцями обґрунтовано та розроблено структурні елементи змісту освіти, досліджено та експериментально перевірено ефективність технології проблемного навчання як дієвого методу активізації пізнавальної діяльності учнів.

Вирішенню питань проблемного навчання в закладах загальної середньої освіти також присвячені роботи вчених у галузі педагогіки і психології (А. Алексюк, Н. Буринська, Л. Круглик, С. Максименко, В. Паламарчук, О. Пометун, Ю. Руденко, О. Стадник, М. Топузов та ін.). Учені обґрунтували дидактичні основи проблемного навчання, розробили проблемно-пошукові методи викладання різних навчальних предметів, зокрема трудового навчання та технологій. Проте, в сучасних умовах орієнтування освітнього процесу на компетентнісний підхід зумовлює потребу в додаткових дослідженнях та в розробці ефективних методик проблемного навчання старшокласників профільної школи.

Разом з цим, дослідники розглядали проблемне навчання з різних позицій, зокрема: як новий тип навчання (М. Скаткін; І. Лернер); як окремий метод навчання (Л. Панчешникова, В. Оконь); як принцип навчання (Г. Ксензова, Н. Савіна). У зв'язку з цим, доцільно звернути увагу на тенденцію активізації наукових пошуків у напрямі проблемного навчання як технології розвитку особистості та водночас, як ефективного методу пізнавальної діяльності, який спрямований на активне одержання учнями як системи знань, формування розумових здібностей і прийомів дослідницької діяльності, так і залучення учнів старшої школи до наукового пошуку та використання наукових досягнень при вирішенні проблем [1].

Мета статті полягає у виявленні практичного значення використання проблемного навчання як ефективного методу пізнавальної діяльності учнів старшої школи у процесі вивчення технологій.

Методи дослідження: *теоретичні* (аналіз науково-педагогічної, психологічної та спеціальної літератури, аналіз Інтернет-джерел; аналіз лекційних і практичних занять з курсу «Теорія і методика технологічної освіти: Методика трудового навчання»; систематизація й узагальнення психолого-педагогічних джерел для аналізу понятійного апарату дослідження; *емпіричні* (педагогічне спостереження, бесіди з вчителями технологій старшої школи; узагальнення результатів дослідження).

Виклад основного матеріалу. Загальновідомо, що у 50-х роках ХХ століття з'явився новий вид навчання, який дістав назву проблемного. Концепція проблемного навчання, на думку її авторів, має компенсувати недоліки традиційного або пояснювально-ілюстративного методу навчання. На думку В. Окоця, сутність цієї концепції полягає у тому, що проблемне викладання ґрунтується не на передаванні готової інформації, а на отриманні учнями певних знань та вмінь шляхом вирішення теоретичних і практичних проблем. Характеристикою цього методу здобування знань учнями є дослідницька діяльність школярів, яка з'являється в певній ситуації і змушує їх ставити питання-проблеми, формулювати гіпотези та перевіряти їх під час розумових і практичних дій та операцій [4].

Отже, основою міцних знань та пізнавальної діяльності учнів є глибоке розуміння і володіння навчальним матеріалом, що досягається лише у тому випадку, коли учень сам робить висновок, знаходячись при цьому в проблемній ситуації. Тому саме такий метод навчання забезпечує створення конкретних проблемних ситуацій, що змушує учнів до інтенсивної розумової діяльності. У результаті цього вони обирають потрібні способи розв'язання ситуації та передбачають наслідки цього вибору. Таким чином, учні розв'язують проблемні ситуації за допомогою набутих знань, що цілком

узгоджується з компетентнісним підходом, який сьогодні є основою підвищення якості освіти молодого покоління.

Як показує практика сучасного освітнього процесу, застосування лише традиційних методів навчання вже не відповідає вимогам сучасної освіти, тому що вони не забезпечують достатньої стійкості та інваріантності отриманої навчальної інформації, оцінки її якості та необхідності для майбутнього життя. Дедалі більш поширеним стає організація та проведення інтегрованих занять, проблемного навчання, ділових ігор, тренінгів тощо. Тому знання, які учні здобувають завдяки власній діяльності, допомагають їм розв'язувати нові ситуації. Водночас, вироблення і розвиток стійких навичок школярів дослідники пов'язують з необхідністю повторення подібних ситуацій, які, в свою чергу, і сприяють розвитку. Таким чином формується важлива для навчання та майбутньої професійної діяльності ознака – *вміння використовувати попередній досвід у нових ситуаціях*. Однак, поява нових ситуацій висуває нові проблеми, зміст яких є певним новим знанням.

Отже, можна зробити висновок, що *навчання є дослідницьким процесом, який часто спирається на вирішення конкретних проблем*.

На думку М. Фіцули, проблемне навчання є одним із засобів розвитку активності, самостійності, розвитку розумових здібностей учнівської молоді, що ефективно впливає на якісне засвоєння програмного матеріалу, вносить елементи захоплення, тому що сприяє розвитку вмінь долати перешкоди та труднощі [6].

Фіцула М. цілком погоджується з І. Лернером в тому, що важливою рисою проблемного навчання є домінанта творчої, продуктивної діяльності школярів над репродуктивною. Проблемне навчання є важливим чинником формування креативних умінь та навичок самостійної діяльності учнів, адже у процесі розв'язання проблемних ситуацій і конкретних завдань відбувається творче засвоєння знань та вмінь, а також оволодіння досвідом самостійної пізнавальної діяльності [6].

Проблемне навчання – це не одноразова дія, а технологія, яка

розглядається як послідовність процедур. Тому М. Демченко [2] виокремлює таку *структуру технології проблемного навчання*:

Перший етап – постановка вчителем проблемного завдання, створення педагогічної проблемної ситуації, спрямування учнів на сприйняття появи цієї ситуації, організація розгляду питань, необхідність реакції на зовнішні подразники.

Другий етап – переведення педагогічно організованої проблемної ситуації в психологічну: стан питання – початок активного пошуку відповіді на нього, усвідомлення сутності протиріччя, формулювання невідомого. На цьому етапі вчитель надає відповідну допомогу учням, ставить їм запитання, які сприяють знаходженню правильного порядку дій.

Третій етап – пошук ефективних шляхів вирішення проблеми. Спільно з педагогом або самостійно школярі формулюють і перевіряють різні гіпотези, використовують інформацію з додаткових джерел. При цьому вчитель повинен надавати необхідну допомогу учням (е зоні найближчого розвитку).

Четвертий етап – «Ага-реакція», поява ідеї рішення, перехід до вирішення, розробка рішення, поява нового знання внаслідок активної мисленнєвої діяльності учнів.

П'ятий етап – реалізація знайденого вирішення проблеми у формі матеріального або духовного продукту. Завдання, які ставить перед учителем проблемне навчання – це створення максимальної кількості позитивних емоцій; заохочення до ризикованої поведінки й прояву інтуїції в учнів, поєднання з відповідальністю за прийняті рішення; інформаційне забезпечення; напрям дослідження; зміна структури навчального матеріалу; заохочення пізнавальної активності школярів [2].

Разом з цим, вчитель повинен мати на увазі, що особливість проблемного навчання полягає в тому, що між собою тісно пов'язуються такі елементи: проблемне викладання і проблемне учіння. Отже, такий важливий технологічний компонент уроку, як «діяльність вчителя» можна представити наступним алгоритмом:

- навмисне створення проблемної ситуації та стимулювання учнів до формулювання проблеми;

- керівництво процесом вирішення проблемної ситуації;

- коригування висновку.

Водночас, до не менш важливого технологічного компонента «діяльність учня» доцільно включити наступні етапи:

- усвідомлення неможливості застосувати відомий спосіб для вирішення нової проблеми;

- формування припущень щодо вирішення проблеми, їх випробування;

- формування висновку [3].

Таким чином, у процесі реалізації проблемного методу навчання пізнавально-пошукова діяльність учня проходить шлях від всебічного розгляду проблеми та її формулювання до аналізу умов, до відокремлення відомого від невідомого, а в подальшому – до висунення гіпотез і формування плану вирішення проблеми. Потім настає етап реалізації виробленого плану та пошуку способів перевірки правильності дій. Згодом учні аналізують результати реалізованого плану дій.

Отже, вчитель під час проведення уроку створює проблемні ситуації, підбирає можливі варіанти її вирішення, керує процесом роздумів учнів над проблемою, надає допомогу в процесі аналізу умов, допомагає у виборі плану вирішення проблеми, консультує під час прийняття учнями рішень, аналізує індивідуальні помилки та допомагає у виборі шляхів вирішення проблеми.

Слід зазначити, що незважаючи на ефективність проблемного методу навчання необхідно враховувати складність проблемних запитань та пізнавальні можливості учнів. Адже не завжди доцільно використовувати надмірне насичення навчального матеріалу проблемними ситуаціями через складність навчального матеріалу. Такі дії вчителя можуть привести до перевтоми учнів та позбавить їх інтересу до оволодіння новим матеріалом і здобування нових знань.

Висновки та перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження. Проведене дослідження дає підстави вважати, що проблематизація змісту освіти є однією з важливих умов її гуманізації, бо сприяє розвитку школярів як суб'єктів пізнавальної діяльності, під час якої формується наукова картина світу. Проблематизація змісту навчального предмету «Технології» може слугувати засобом формування міцних і глибоких знань, логіки наукового пізнання; втілення особистісно значущих цінностей; актуалізації пізнавальних здібностей учнів, їх особистісного розвитку, рефлексивного мислення через активізацію самостійної пізнавальної діяльності.

Подальші дослідження доцільно спрямувати на розробку теоретико-методичних основ проблематизації змісту навчального предмета «Технології», що особливо стає важливим в умовах профільного навчання старшокласників.

Список літератури

- 1.Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України. Історія, теорія: підручник для студентів, аспірантів та молодих викладачів вищих навч. закл. Київ: Либідь, 1998. 560 с.
- 2.Демченко М. Реалізація проблемного навчання в сучасній школі. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/5697/1/Demchenko.pdf>.
- 3.Мехтієва З. В. Проблемне навчання та його роль у розвитку творчого мислення студентів. Освіта.ua: веб-сайт. URL: http://osvita.ua/school/lessons_summary/education/36968/.
- 4.Оконь В. Основы проблемного обучения / пер. с пол. Москва: Просвещение, 1968. 208 с.
- 5.Селевко Р. К. Современные образовательные технологии: учеб. пособие. Москва: Народное образование, 1998. 256 с.
- 6.Фіцула М. М. Педагогіка: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2006. 560 с.